

# DİSİPLİNLERARASI YAKLAŞIMLA DİLBİLİMSEL FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

## Linguistic Folklore Studies with Interdisciplinary Approach

Dr. Reyhan Gökben SALUK\*

### ÖZ

Dilbilimsel folklor (folk linguistics); uzmanlık alanı dil olmayan kişilerin (halkın) dile ilgili alelade görüşleri ile lehçebilim (dialectology), sosyolinguistik (sociolinguistics) bağlamında fonoloji, sentaks ve semantik gibi cephelerden dilbilim konularını sorgular. Bu sorgulamaları yaparken genel dilbilim, sosyal psikoloji, sosyolinguistik ve etnografik araştırmalardan istifade eder. Makalede; lehçebilimin dilbilimsel folklor sahasına katkılarının ne olduğu ve hangi metotlarla, yöntemlerle folklor araştırmalarına fayda sağladığı üzerinde atıfta bulunarak yön veren Labov ve dil felsefesi hakkındaki çalışmalarıyla ön plana çıkan Silverstein göz ardı edilmemiştir. Bilhassa Labov ile birlikte uygulamalı dilbilimsel folklor araştırmaları gelişim göstermiş ve sıradan insanın dil ile ilgili sıradan olmayan görüşleri somut verilerle izah edilmeye başlanmıştır. Dilbilimin ve dil felsefesinin modern bir bakış açısı ile psikoloji, tarih, antropoloji, felsefe, sosyoloji, folklor gibi beşeri bilim dalları ile ilişkili olarak yeniden yorumlanmasının arka planında mukayeseli dil araştırmalarının katkısı tartışılmazdır. Dilbilimsel folklor da Amerikan yapısalcılığı temelinde yükselmiş ve bu bilimin sosyoloji ile ortak paydaları sorgulandığında halkın, içinde bulunduğu çevreyi dil üzerinden anlamlandırmasıyla ilgili oldukça özgün bir söylem alanı yarattığı görülmüştür. Sahanın kurucularından Preston'a göre, dilbilimsel folklorun temellerinin atılmasında Bloomfield'in dilbilim, dil felsefesi ile ilgili tespitleri ve Hoenigswald'ın 1964 yılında Los Angeles California Üniversitesi Sosyolinguistik Kongresi'nde ele aldığı dilbilim, sosyoloji ve folklor ilişkisini sorgulayan bildirisi önemsenmelidir. Bu sayede dilbilimin disiplinlerarası yaklaşımla antropoloji, sosyoloji, psikoloji, uygulamalı folklor gibi alanların verimleriyle araştırılmasına yönelik ilgi artmış ve dilbilimcilerin yeni ve özgün dil tanımlarına ulaşmaları mümkün olmuştur. Modern dil ve folklor incelemelerini birleştirerek özgün bir saha yaratan Preston ve Niedzielski'nin araştırmalarıyla gelişen dilbilimsel folklor, uygulamalı folklor araştırmalarının farklı bir boyutu olarak görünmektedir.

### Anahtar Kelimeler

Dilbilimsel folklor, kültür, söylem çözümlemesi, lehçebilim, sosyolinguistik.

### ABSTRACT

Folk linguistics examines ordinary views of people (folk) whose profession isn't linguistics and also linguistic subjects such as phonology, syntax and semantics in context of dialectology and sociolinguistics. In this article, linguistics folklore studies have been analyzed in the context of general linguistics, social psychology, quantitative sociolinguistics studies and ethnographic evaluations. In this paper, the contributions of linguistics folklore studies on perceptual dialectology have been presented for many research areas. From the linguistics folklore front, dialect studies have started to be analyzed with Labov and Silverstein from the point of view of language variation. By this means, applied linguistics folklore studies have made progress particularly with Labov and the unusual views of ordinary people on language have started to be explained by tangible data. The contribution of comparative language research is of great importance in the reinterpretation of linguistics and language philosophy with a modern point of view related to social science branches such as psychology, history, anthropology, philosophy, sociology, and folklore. When the common grounds between linguistics, folklore and sociology based on American structuralism, genuine output related to the public's interpretation of its environment is obtained. In literature, the determinations of Bloomfield related to language and its philosophy and Hoenigswald's declaration at Sociolinguistics Congress at the University of Los Angeles California in 1964 questioning the relationship between linguistics, sociology and folklore as well as folklore terminology and statements indigenous to the public have been considered as the subject of linguistics folklore. Within this scope, the rapid rise of linguistics folklore in social sciences in the interdisciplinary age and their relations with perceptual dialectology, sociophonetics and sociolinguistics have gained importance. Within the framework of the work of developing this new field by Niedzielski and Dennis Preston who have unique place in modern languages and folklore research has been studied in a systematic manner to be addressed in this paper. And this paper was enriched with a sample.

### Key Words

Linguistic folklore, culture, discourse analysis, dialectology, sociolinguistics.

\* Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Arş. Gör. Ankara/Türkiye, rgsaluk@gazi.edu.tr

## Giriş

Sosyal bilimler disiplinlerarası yaklaşımlarla birlikte; yeni tezlerle, çok boyutlu değerler dizisi ile çeşitlenip tekdüze olmaktan sıyrılmakta ve farklı sahalarla, bu sahaların yeni öncülerıyla birlikte genişlemeye devam etmektedir. Dilbilim de bu genişlemeden payını alan sahalardan biri olmaktadır.

Günümüzde dilbilim araştırmaları iki ilişki yöntemine göre yolunu çizmektedir. İlkinde, herhangi bir bilim veya çalışma alanı dilbilimde varılmış olan sonuçları veya geliştirilmiş olan yöntemleri kendi konularına uygular (yapısalcılık gibi); ikincisinde ise yerleşmiş olan bir bilgi dalındaki çalışmaların belli bir kısmı dil konusu üzerine yöneltilerek özellikle insan-dili olgusu farklı yönlerden aydınlatılmaya çalışılır (Başkan 2003: 237). İkinci ilişki yöntemine örnek olarak; sosyal sınıfların dili kullanma biçimlerini ve dil çeşitlemelerini işleyen sosyolengüistik (toplumsal dilbilim); zihindeki dilsel işlemleri (konuşma eylemi, dili algılama, sözcükleri bellekte tutma sonra anımsama, dil öğrenme vs.) işleyen psikolengüistik (davranışsal dilbilim) (Başkan 2003: 239,248) gibi alanlar gösterilebilir.

Dilbilim; bildirişimi, doğal dilleri yapısal düzenleri ve işleyişleri açısından inceleyen bir bilimdir. Kökenleri Yunan düşüncesine dayanır, Hint'e -Sanskritçe ile ilgili ilk karşılaştırmalı dil çalışmalarına- dek uzanır. 19. yüzyılda artsüremli (tarihsel) dilbilim çalışmaları ile dillerin evrimi ve akrabalık bağları konusu ağırlık kazanmıştır (König 1985: 33). 20. yüzyılda ise Saussure'ün yaklaşımlarıyla birlikte genel dilbilim araştırmalarında asıl amaç; dilin sistematik bir olgu ol-

duğunu göstermek; öğelerini, yapısal unsurlarını ve esaslarını irdelemek olmuştur (Bayrav 1998; Yerguz 1998: 9-11). Klasik dilbilimle ilgili çalışmalar sesbilim, biçimbilim, anlambilim ve dil tipolojileri hakkındadır. Çağdaş ve sistematik dilbilimde ise disiplinlerarası yaklaşımlarla dil yeniden tanımlanmaktadır.

Bugün mukayeseli dil araştırmalarına katkısı bakımından Amerikan yapısalcılığının ve temsilcilerinin sahada özgün bir yeri bulunmaktadır. Bilhassa Bloomfield'in çalışmalarıyla birlikte dilbilim araştırmalarında dil yetisinin ancak ve ancak dış koşullarla açıklanabileceği savunulmuş ve dil çözümlenmesi dilbilimin dışında bırakılmıştır (Bayrav 1998; Yerguz 1998: 9-11). Bu görüşleriyle Bloomfield, klasik dil araştırmalarına farklı bir yorum getirmiş ve böylelikle dilbilimin modern bir bakış açısı ile psikoloji, tarih, antropoloji, felsefe, sosyoloji, folklor gibi sosyal bilimlerle ilişkili olarak yorumlanabileceğini iddia etmiştir. Bu bağlamda folklor ile dilin birlikte ele alınması ile ortaya çıkan dilbilimsel folklor araştırmaları ve bu sahanın özgün çıktıkları karşılaştırmalı dil araştırmaları temelinde kendine mahsus bir yer edinmektedir.

### 1. Dilbilim Folklor Nedir?

Bloomfield'e göre; dille ilgili profesyonel dil araştırmacıları dışındakilerin yani halkın yorumları, klasik dilbilime göre ikincil ve üçüncül görüşler (secondary and tertiary responses) olarak görülmüş ve önemsenmemiştir. Çünkü klasik dilbilimi, halkın dil ve dil değişimleri ile ilgili tespitlerini dilbilimin genel kavramlarıyla çeliştirdiğini düşündüğünden değersizleştirir. Bloomfield'e göre dilbilimci olmayanların, dile yönelik görüşlerinin klasik

dilbilimine göre göz ardı edilmişin sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

i. Halk, bir dilin kelime hazinesinin genişliğinden ve çeşitliliğinden haberdirdir.

ii. Halk, etnik ve millî dil genetiğinden (yapısal unsurlar vs.) habersizdir.

iii. Halk, dili bilim olarak düşünmez. Dil, sadece ve sadece konuşma aracıdır (Niedzielski, Preston 2003: 1,2).

Fakat bu iddialar dilbilimsel folklor terimini ilk kez kullanan Hoenigswald tarafından 1964'te Los Angeles-California Üniversitesi Sosyolinguistik Kongresi'nde çürütülmüştür (Preston 2006: 521,522). Hoenigswald bu kongrede sunmuş olduğu bildiriye halka özgü söylem biçimlerinin veya herhangi bir folklor unsuru etrafında teşekkül eden halk terminolojisinin derlenmesinin dilbilimsel folklorun konusu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca dil değişmelerinin yaşa, cinsiyete, sosyal statüye vb. dayalı olduğunu ve bu minvalde dil çeşitliliğine bağlı söylem haritalarının çıkarılması gerektiği düşüncesindedir. Aynı zamanda dilbilimsel folklor incelemeleri ile dilbilimin esas inceleme ve teori üretme alanı, kaynağı olan resmî dile yönelik müdahaleler ve resmî dili değiştiren, geliştiren veya yok eden etmenler tespit edilebilir. Bu durumda halkın dilin terminolojik yapısından haberdar olmasının bir anlamı yoktur.

Dilbilimsel folklor terminolojisinde halk, araştırma konusunun asıl uzmanları olarak düşünülmelidir. Klasik tanımlamalarda yer alan ve ilkel, cahil, kaba ya da avam olarak tanımlanmamalıdır. Çünkü Preston'a göre (2006) dilbilimsel folklor da kültürel antropoloji ve folklor gibi bütün

toplumlara uygulanabilir bir bilim dalıdır.

Dilbilimsel folklorun inceleme alanı halkın -yani dilbilim uzmanı olmayan kişilerin- söyleyiş ile ilgili tespitleri; halkın dil tutumları, resmî dil dışındaki dil ve söylem çeşitlemeleri gibi konulardır. Aynı zamanda herhangi bir folklor metninin (sözlü, yazılı, elektronik) dilbilimsel değeri ile halkın dili kullanma biçimi ve bu kullanımın dil değişmelerine etkisi dilbilimsel folklorun araştırma alanındadır. Hoenigswald'a göre dilbilimsel folklorun; halk söylemlerini, folklor terminolojisini, eşseslilik ve eşanlamlılığı, yöresellik ve dil çeşitliliğini, sosyal yapıları (yaşa, cinsiyete vb. bağlı), dil tutumlarını (statü, tabulara, yasaklara, törelere vb. bağlı), dil bozukluklarını (kekemelik, dilsizlik), halk etimolojisini, etimolojik aldatmaca/hileyi (etymologic fallacy) ve yanlış/sahte etimolojiyi (pseudoetymology, paretymology, false etymology), sosyolinguistiği, kültürel davranış biçimlerini, ağız çalışmalarını inceleme alanı içinde saymaktadır (Niedzielski, Preston 2003:3).

Sahanın öncülerinden olan Preston ve Niedzielski, dilbilimsel folklor araştırmalarında bilhassa anket ve görüşme yöntemlerini esas alarak "bağlam" olgusu göz ardı edilmeden halkın dille ilgili görüşlerini tasnif etmeye çalışmıştır (Niedzielski, Preston 2003: 35). Bu tasnifte katılımcılar (aktaran ve dinleyen); bağlamın değeri, işlevi, içeriği, dilbilimsel değeri vb.; katılımcının etnik mensubiyeti, yaşı, cinsiyeti, mesleği vb.; uzam (zaman ve mekân) gibi unsurları araştırma sonucunu belirleyen hususlar olarak görür. Örneğin; herhangi bir dil unsurunu «etkileşim»leri dolayısıyla ele almak is-

teyden bir araştırmacı; söylem değişikliğine neden olan ve emsallerinden farklı bir tarzda teşekkül eden herhangi bir folklorik unsurunu bağlamı dâhilinde ve katılımcının sosyal statüsüne (cinsiyet, sosyo-ekonomik durum gibi) dayalı olarak izah edebilir. Bu türden incelemelere Smeltzer ve Werbel'in yapmış olduğu, iktidar ve cinsiyete dayalı söylem çözümlemesi ve gönderici alıcı ilişkisini cinsiyet ve yazılı iletişim kalitesi bakımından değerlendirdiği çalışmaları gösterilebilir (Smeltzer, Werbel 1986). Cinsiyete dayalı bildirişim farklılıkları ile sözlü veya yazılı iletişim biçimlerinden doğan söylem çözümlemeleri bu durumda dilbilimsel folklorun araştırma konusu olmaktadır.

Dilbilimsel folklor klasik dilbilimdeki homojen dil algısını reddeder. Dilin ait olduğu toplumun kurallı ve doğal değişkenliği içinde bilhassa folklorun, sosyolojinin ve antropolojinin imkânları ile yeniden değerlendirilmesi ve tanımlanması gerektiği tezini doğrulamaya çalışır.

Eski Yunan'dan ve Hint'ten beri tartışılan dil değişimleri, kaynağı sosyo-kültürel ve tarihî olanda aranması gereken ayrıca kültürlerarası etkileşimde iletişim odaklarını da bünyesinde barındıran çok yönlü bir kavramdır. Bu durumda dilbilimin folklor gibi uygulamalı ve kültürle bağlantıları olan bir bilimle ilişki içinde olması gayet doğaldır. Dilbilimsel folklorun en büyük tezi, dili dilbilimin tanımladığı şekilden farklı bir şekilde izah etme becerisine sahip olduğu iddiasıdır. Sahanın kurucularından Preston; dilbilimsel folklor araştırmaları sonuçlarından yola çıkarak dilin vasıflarını şu şekilde tasnif etmiştir:

**a. Açıklık/Ulaşabilirlik:** Dilin her yönden icrası halk açısından de-

ğerlendirildiğinde eşitlik ilkesine dayanmaz. Bu durum şu şekilde derecelendirebilir:

**i. Ulaşamaz;** halk terminolojik meselelerde yorum yapmaz. Bazı aksanların belirli fonolojik özellikleri gibi.

**ii. Ulaşılabilir;** halk, saha araştırmacısı tarafından dikkatlice betimlenen meseleleri tartışır; anlamlandırılmadığı olağan dışı cümleler gibi.

**iii. Önerilebilir;** günlük konuşmalarda nadiren de olsa halk bazı konularda (eşanlamlı iki kelime arasındaki farkı bağlamıyla izah etmek gibi -armağan ve hediye kelimeleri arasındaki farkı yorumlamak gibi- yorum yapar ve saha araştırmacısının detaylı betimlemelerine ihtiyacı yoktur.

**iv. Yaygın;** dilbilimsel folklorun her zamanki tartışma konuları (aksan farklılıkları gibi, kekemelik gibi fizyolojik problemler).

**b. Doğru:** Halkın dil ve sorunları ile ilgili tanımlamaları doğru veya yanlış olabilir.

**c. Ayrıntılı:** Dilbilimsel bir nesne beklenen daha iyi bir biçimde bilimsel olarak halk tarafından tanımlanmamış olabilir.

**i. Küresel;** a) Örneğin, aksan farklılığı ile ilgili halkın yorumları genel geçer yorumlarla sınırlandırılmaz, veriler çeşitlidir.

**ii. Bireysel;** Bazı durumlarda, dilbilimsel nitelendirmeler detaylıdır. (İngilizcede -ing hâlinde kullanılan kelimelerde g'lerini düşürdükleri söylenen konuşmacıların farkındalığı gibi).

**d. Kontrol:** Bir aksanın farklı yönlerini değerlendiren halk bazen onu beklenmedik bir şekilde tasnif edebilir. Afro Amerikan İngilizcesinin beyaz taklitleri ve beyaz İngilizcesinin Amerikalı-Afrikalı taklitleri gibi değerlendirmeler (Preston 1992: 41-42; Preston 2006).

Dilbilimsel folklor incelemelerinde sahada derleme metodlarının tamamı kullanılabilir. Kaynak kişiden elde edilen bulgular araştırma sonuçlarının değerlendirilmesinde en önemli ölçüttür. Dilbilimsel folklor araştırmalarında en büyük engel derlemecinin şahsi görüşlerinin kimi zaman derleme sonuçlarını olumlu-olumsuz yönlerden etkileyebilmesi meselesidir. Labov'un 1969 yılında yayınladığı *The Logic of Nonstandard English* adlı çalışmasında azınlık grupların dil kullanımları ile ilgili derlemeleri ve azınlık gruplarla ilgili sübjektif görüşleri (resmî dilin azınlık gruplar tarafından konuşulması konulu araştırmasında kaynak kişi görüşlerinden yola çıkarak azınlık grupları tembel şeklinde vasıflandırması) bu konuya örnek olarak verilebilir:

*J: Siyahî çocuklara öğretmenlik yapıyordum. Onların söylediklerini anlamakta güçlük çekiyordum. Ve sonradan öğrendim ki öyleler, bence bu kasti bir hareketti, çünkü bizim konuştuğumuz gibi konuşabiliyorlardı.*

*J: Öğretmenken siyahî bir çocuğa sorun yaşıyordum. 12 yaşındaydı. Ve onu okuma güçlüğüyle ilgili test etmem gerekiyordu. Ne dediğini anlayamıyordum. Yanımdaki öğretmeni çağırdım, o da siyahiydi. Öğretmen arkadaşım yanına gittim ve bana yardım edip edemeyeceğini sordum. İçeri geldi ve çocuğa sadece 'Kendine gel ve düzgün konuş.' dedi. Sadece sana yardımcı olmaya çalışıyor. (Labov 1969).*

## 2. Dilbilimsel Folklorla Göre Dil İncelemesi: İnanç, Tabu ve Dil

Dil de folklor gibi bireylerin üstünde, gizil bir güce sahip, yenilenen ve sürekliliğe sahip doğal bir olgudur. Dilbilimsel folklor uzmanlarına göre folklor; dil adı verilen ortaklaşa ya-

ratım düzleminde teşekkür eden hem bireysel hem de genele de ait dil çıktıları olan bir bilimdir. İşte bu vasıfları dolayısıyla folklor, dilbilimin öncelikli ilişkili sahalarından biri olmaktadır. Halkın dili kullanma biçimleri ile ilgili olarak tanımlanan dil değişimleri folklor malzemelerinde fazlasıyla mevcuttur.

Dildeki dinamizm, dilin çeşitli kuvvetler etkisindeki hareketlerini ve değişimlerini ifade etmektedir. Dildeki dinamik unsurların yani dil değişimlerinin sebebini halktan öğrenmek isteyen bir araştırmacı için en büyük problem halk muhayyilesine erişmekteki zorluktur. Dil değişimleri hususunda belirli bir gruba derleme yöntem ve metodlarını uygulayan bir araştırmacı için bu çalışmadan çıkacak veriler yeterli veya sağlıklı bir değerlendirmeye zemin hazırlamamış olabilir. Ama her halükarda dilbilimsel folklor araştırmalarının sonuçları klasik folklor ve dilbilim incelemelerinden daha çeşitli, ilginç ve etkileyicidir. Çeşitlidir, çünkü mevcut ve bildik dil kurallarıyla ve bu kurallarla ilgili halk yorumları iletişim faktörü, dilbilimsel eyleme eşlik eden sosyal faktörler nedeniyle birbirinden farklı olabilir. Günümüzde Amerikan dilbilimsel folklor öncülerinden Preston'a göre araştırmalarla ilgili göz ardı edilmemesi gereken şu hususları sıralamıştır:

*Birincisi; halk dilin yapısal öğelerini önemsemeyebilir ya da aksine önemseyebilir. Ayrıca derleme esnasında araştırmacının transkripsiyonda maddi hata yapma olasılığı da söz konusudur... İkincisi, dilin iletişim işlevi saklanamazsa da, sosyal faktörlerin (dineğin etnik, meslek, eğitim gibi vasıfları) müdahalesi gizlenebilir... Kısa-*

*cası, dilin iletişim işlevi o kadar güçlü ki performans hakkında doğru bir rapor verilmesini kimi zaman engellemektedir* (Preston 2006: 524-528).

Halk açısından resmî dil bildirişimde en çok tercih edilendir. Çünkü mantıklı, açık ve devamlıdır. Dilbilimsel folklor açısından resmî dil kavramı, bir dilin ne olup ne olmadığı konusunda sorduğu soruların cevabı üzerinden açıklanabilir. Bu bağlamda dille ilgili bir sorun olduğunda bireyin başvuru kaynakları (sözlük, gramer kitapları vs.) güvenilirliğini yitirmektedir. Halk için bireysel dil kullanımlarının kaynağı ana dile has soyutlamalar güvenilirlikte birincil öneme sahip görünmektedir.

Dilbilimsel folklor dilin doğası veya dil teorisi hakkındaki halk yorumlarını önemli görür. Çünkü halkın dil hakkında kendince gizli teorileri ve arayışları neyi ortaya çıkarırsa çıkarısın, araştırmaların sonuçları her şekilde ait olduğu kültürle ilgilidir.

Dilbilimciler; hatasız, tek lehçeli ve tek aksanlı konuşmacılardan oluşan bir grubun olduğunu varsayarak onaylanan ancak kurmaca olan bir soyutlama yarattılar ve bunun adına dil dediler. Günümüzde ise dilbilim çalışmaları, bireysel dil kullanımlarının varlığından haberdar olan dilbilimcilerin elinde şekillenmektedir. Bunun aksine halk, dilcilerin dil diye adlandırdıkları bu soyut alana sıkı sıkıya bağlıymış gibi görünmekte; bireysel dil yetkinliklerinin bir şekilde bu soyut alandan çıktığına inanmaktadır.

## **2.a. Halk Cephesinden Dil Teorisi**

Preston'a göre (2006) dilbilimsel folklor; Dilin tüm bilişsel ve psikolojistik değişimlerini (lehçe, ağız araştırmaları) ele aldığı gibi halkın dil

hakkındaki bilinçli-bilinçsiz yorumları ile dil verilerinin uygulamalı folklor yöntemleriyle incelemelerini ele almaktadır. Böylelikle klasik dilbilim araştırmaları homojen bir dil algısına yönelirken dilbilimsel folklor dildeki heterojen eğilimler ve dil değişmelerinin sosyolojik sebepleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu yönüyle dil değişmelerinin toplumsal sonuçları ile ilgilenen sosyolengüistikten ayrılmaktadır.

## **2.b. Örnek Bir Dilbilimsel Folklor İncelemesi ve Sonuçları: Aksan Farklılıkları Hakkında**

Dilbilimsel folklorun iki yönü vardır. Bunlardan ilki dil farklılıkları, çeşitlenmeleri ile ilgilidir. Diğeri ise bu dil farklılıklarının ve çeşitlenmelerinin kültürel boyutudur. Dilbilimsel folklor halkın dil hakkındaki görüşlerini folklorun derleme yöntemlerini uygulayarak bağlamı içinde sorgular.

Aşağıda bir deney grubuna tartışma yöntemiyle uygulanmış bir dilbilimsel folklor incelemesi örneği bulunmaktadır:

**Soru:** "Toplumdaki aksan farklılıkları hakkında neler düşünüyorsunuz?"

Bu soru Türkçe konuşan farklı etnik gruplardan bir topluluğa -aksan çeşitliliği ile ilgili düşüncelerini algılayabilmek amacıyla- sorulmuş bir sorudur. Katılımcılar değişik sosyal statülerden seçilmiştir. Bu sebepten önce resmî dil ve aksan hakkında kısa ve herkesin anlayabileceği bir şekilde izahatta bulunulmuştur. Bu sayede katılımcılar vasıtasıyla sorgulanması hedeflenen konu hakkında çok boyutlu ve çeşitli sonuçlara ulaşılması amaçlanmıştır.

### **Görüşler:**

**i. (KK1);** dilin doğru bir aksanla kullanımı önemlidir. Bana göre dili

bütün kuralları ile dosdoğru konuşan biri sosyal hayatta ve işinde büyük kazanımlar elde eder. Ama doğru düzgün konuşmak bazen alay konusu olmanıza nedendir de...

**ii. (KK2);** örgün eğitimde anadil öğrenimindeki süreçler eleştirilmeye muhtaçtır. Anadil öğretiminde eğitim stratejileri ve materyalleri (öğretmen, sözlük, gramer kitapları vb.) yetersiz ve hedefe ulaşma konusunda başarısızdır. Bu sebepten eğitimcilerin bir kısmı âdeta anadillerini annesinden öğrendiği şekilde konuşmaktadır, kurallara uygun değil.

**iii. (KK3);** dil öğrenmede bireylerin psikolojik durumu, eğitimi veya ait olduğu etnik grup, hatta sosyal statüsü etkili olabilmektedir. Örneğin; biri özellikle aksanlı bir şekilde dilini konuşuyorsa bu, onun bilhassa etnik mensubiyetini vurgulamak için yapmış olduğu bir şeydir. Biz kendi yöremizde kendimiz gibi olan insanların yanında aksanlı konuştuğumuzda mensubiyetlerimizi vurgularız. Bunu sadece bizden birileri varken yaparız. Normal ortamlarda herkesin konuştuğu gibi konuşmaya özen gösteririz.

**iv. (KK4);** resmî dil dışındaki aksana dayalı bütün eğilimlerin eğitime ve toplumsal statüye dayalı olarak yorumlanmaması gerektiğini düşünüyorum. Bu bir toplumsal zenginliktir. Başka bir etniğe mensup olmak farklı anlamlara gelmez.

**v. (KK5);** Bazıları dili düzgün konuşabildiği hâlde özellikle yöresel ağızla konuşmayı tercih ediyorsa bunu kasıtlı olarak yapmaktadır. Kendisini farklı göstermek için...

#### **Yorum:**

Dilbilimsel folklor araştırmaları analitik yöntemlerle çalışmaktadır. Bu sayede bildirişim içeriğinin arka

planında etkin inançlar, kabuller ve görüşler ortaya çıkmakta ve değerlendirme sonuçları her şekilde kültür araştırmalarının zenginleşmesine vesile olmaktadır.

Kaynak kişilerin vurguladıkları gibi bir dildeki aksan farklılıklarının pek çok sebebi olabilir. Bunlar etnik mensubiyet, dil öğrenmedeki hatalar, toplumsal statü ve farklılıklar vb. sebeplerle ilişkilendirilmektedir. Dil değişmelerine bu türden yaklaşımlar klasik dilbilim yaklaşımlarında kanısadığımız sonuçlardan oldukça farklı görünmektedir. Bununla birlikte dilbilimsel folklor araştırmalarında dille ilgili tartışma analizlerinden, söylem çözümlemelerinden ve diyalogdan faydalanılmaktadır.

Dilbilimsel folklor incelemeleri, resmî dil konuşabildiği hâlde ısrarla yöresel ağızla veya anlaşılmasız bir şekilde konuşmakta ısrar edenlerden oluşan bir deney grubu oluşturarak dili kullanma becerisinin altında yatan davranışsal tutumları araştırır ve sonuçları sıralar. Bu sebepten kelimelerin anlamları, bu kelimelerin folklor ile bağlantılarını, eşanlamlılık, sestelik, halk etimolojisi vb. yönlerden inceler. Aynı zamanda araştırmalar halkın resmî dile yönelik tutumları ve dil öğrenmede yaşadığı zorluklar hakkında ipuçları da içermektedir. Konu ile ilgili olarak eğitim bilimine dilbilimsel folklorun yöntemlerini uygulayarak dil öğretimi ve sorunlarının çözümü ile ilgili Ray Jackendorf'un yapmış olduğu araştırmalar örnek olarak verilebilir (Jackendorf 2003).

#### **2.c. Dilbilimsel Folklor ve Lehçebilim Çalışmaları**

Lehçe, ağız araştırmaları; dillerin coğrafya ile bütünleşik çeşitlenmeleri ile bağlantılıdır. Alan araştırmaları ile

doğrudan ilgilidir. Lehçe araştırmalarıyla birlikte ortaya konan lehçe atlasları daha çok bir dile ait ses değişimleri ve dilbilgisi değişikliklerini göstermektedir (König 1985: 37). Bu bağlamda deneysel yöntemi en çok kullanan bilimlerden biri olarak lehçebilim ve ağız araştırmaları, deneklerin toplumsal statülerinin göz ardı edilmesi ve yine deneklerin derlemeler esnasında resmî dile yakın bir üslup kullanmaları dolayısıyla kısıtlanmaktadır. Dilbilimsel folklor ile birlikte, dil sadece coğrafyaya bağlı bir unsur değil aynı zamanda ekonomik ve sosyal etmenlere göre değişebilen bir unsur olarak tanımlanmıştır (König 1985: 37,38). Dilbilimci Labov, klasik lehçebilim araştırmalarından farklı olarak herhangi bir bölgede hâkim lehçeyi iyi konuşan kişileri denek olarak seçmek yerine, günlük dilde en çok kullanılan ve toplumsal bilgiyi en iyi taşıyan ses ve dil birimini ayıklamış ve böylelikle dil değişmelerinin üslûpbilim ve sosyal kimlik üzerinden tanımlanmasını tavsiye etmiştir. Böylelikle dil değişmelerinin sosyal kimlik ve etnik mensubiyet ile ilgili olduğu ortaya konmuştur (König 1985: 38).

Dil değişmelerinin ve bunun sonucu olarak bölgesel lisan atlaslarının sosyolengüistik ile bağlantılı olarak incelenmesi dilbilimsel folklor araştırmalarının konusudur. Bu çalışmalar dil planlaması, iki dillilik, toplumsallaşma, dil-dışı iletişim araçları vb. hususlara bağlı olarak yapılabilir. Amerikan dilbilimci Preston, dilbilimsel folklorun lisan atlaslarını çıkarmak için daha çok Afro-Amerikan İngilizcesinin konuşulduğu ve resmî İngilizcenin yadsındığı bölgeler üzerine odaklanmaktadır (Preston 1994: 285). Çünkü bu bölgeler araştırmacıları; göç, etnik mensubiyet, azınlık, milliyet

gibi kültürel değişimleri tanımlanmasına yardımcı etmenleri doğal olarak sorgulamaya itebilmekte ve bu sayede kültürel değişimlerin dil değişmelerine ne ölçüde zemin hazırladığı hakkında ipuçları verebilmektedir.

Dille ilgili halk muhayyilesinin kaynağını sorgulamak etnografik ve sosyolojik incelemelerle mümkündür. Preston, bir araştırmasında (Preston 2006; Preston 1993) deneklere bölgesel lisan haritalarını çizip işaretletmiş, denekler haritada bölgeleri düzgün ve güzel konuşma gibi özelliklerine göre değerlendirmiş, konuşma örneklerini bölgesel veya diğer sosyal (örn. etnik) kaynaklara göre tanımlamış, bir lisan bölgesiyle (genellikle kendilerinin-kiyle) bir başkası arasındaki farkları belirlemiş ve bu şekilde kendilerince dile ait yorumlamalarda bulunmuşlardır. Preston, bu tip araştırmalarda -deneklerin önlerine konan görevlerin (lisan bölgelerinin tanımlanması ya da değerlendirilmesi) dilbilimsel izahata muhtaç olduğunun farkında olduklarını bilmesi dolayısıyla- söz konusu araştırmaların nitel olduğu kadar nicel alanlarda da uygulanabilir olduğunu düşünmektedir. Bu nicelik dilbilimsel terimlerin halk muhayyilesindeki karşılıkları ile ilgili görünmektedir.

#### **2.d. Folklor ve Sosyolengüistik**

Dilbilimsel folklor çalışmaları ayrıca günümüzde hızla etkinliği artan sosyolengüistik çalışmalarıyla da bağlantılıdır. Dil değişmelerinin halk cephesinden algısı (lehçeler veya yöresel ağız farklılıkları vb.) ile bunların sonuçlarından çok nedenleri dilbilimsel folklorun tartıştığı konular arasındadır. Preston'a göre (2006) resmî dil değişmeleri ve söylem farklılıklarını açığa çıkarmak halkın dile bakışını sorgulamaya mecbur etmektedir.



Dilbilimsel folklor araştırmaları sosyolengüistik için de oldukça önemli sonuçlar içermektedir. Örneğin; resmî dilin farklı etnik gruplar tarafından konuşulduğu bir bölgede, etnik unsurlardan birinin resmî dili etnik kökenini vurgulayacak herhangi bir dil unsurunu baskın bir şekilde vurgulaması, üslubunun bir parçası hâline getirmesi (aksan farklılıkları ve resmî dilin anlaşılmaz bir şekilde konuşulması vb.) hem dilbilimsel folklor hem de sosyoloji araştırmaları için değerlidir. Preston'a göre (2006) eğer dil, etnik tanımlama konusunda tek başına bir halk becerisiyse, o hâlde böyle bir araştırma kesinlikle dilbilimsel folklor alanına girmektedir.

Bunun dışında sosyal statü farklılığını vurgulayan meslek, ekonomik durum, yaş, cinsiyet vb. gibi her türden sosyal varoluş etrafında teşekkül eden dil tutumları dilbilimsel folklorla ilgilidir. Bu durumda dilbilimsel folklor araştırmacıları; züppe ağzı, dolmuşçu-kamyoncu ağzı, sosyete ağzı vb. etrafında teşekkül eden dil çeşitlenmelerini, söylemleri ve bu söylemi kullanan mensuplar tarafından iyi bir şekilde bilinen konuşma biçimlerini inceleme alanına dâhil etmelidir. Dolayısıyla toplumdaki ekonomik ve kültürel farklılıkların dil değişmelerine katkısı dilbilimsel folklor sayesinde incelenebilir olmaktadır.

### AVRUPA YAKASI SELİN (Sosyetik Kız Ağzına Örnekler)

- Oha felan oldum yaniii...  
- Kızım çok tarz olmuşsun...  
- Kal geldi... [https://tr.wikiquote.org/wiki/Avrupa\\_YakasiSelin](https://tr.wikiquote.org/wiki/Avrupa_YakasiSelin),  
08.12.2015

Dilbilimsel folklor halkın büyük

bir kısmını dili kuralsız konuşan, gramer kullanımlarını reddeden kişilerden mürekkep bir topluluk olarak tanımlamaktadır. Takesi Sibata'ya göre; halkın dili kullanırken kelime seçimi bilinçli bir tercih değil, aksine iletişime dayalı bir olgudur (Sibata 1971:375). Bu durumda dili kullanan her birey aidiyetine göre dil göstergelerini bilhassa vurgulamaya gayret etmektedir. Bu bireyin sosyolojik varlığı için olmazsa olmaz bir tutumdur.

### 3. Dilbilim Folklor Cephesinden Kültür Araştırmaları: Gizli Güç

Dil davranışları ve tutumları üzerine yapılan çalışmalar, dilin hem dinamik hem de statik yapısı ile ilgilenir. Dilbilimsel folklor incelemelerinde, halkın dille ilgili problem çözmede takip ettiği yollar kadar halk inancına dayalı kültürel bellek, kolektif bilinçdışı ve geleneksel yapılarını da gözlemlemek gerekmektedir. Örneğin; Türkçe'deki *temcit pilavı gibi ısıtıp ısıtıp sürmek* deyiminin *hep aynı senaryonun tekrarlandığını anlatmak için* (Şenyapılı 2009:300) kullanılan bir halk deyimi olduğunu; fakat dilbilimsel folklorun bunun sadece bir deyim olarak anlamını sorgulamayacağını meseleyi kültürel boyutlarıyla da ele alacağını unutmamak gerekir:

Bu deyim; bir Ramazan alışkanlığı olarak -bilhassa Elazığ'da- müezzinler herkesi sahura kaldırmadan önce, gençlerin minareye çıkıp kısık sesletemci okumaya başlamasıyla ilgili olduğunu ve bunun kadınları erkeklerden önce kalkıp aile efradına sahur hazırlığı yapmasını kolaylaştırmak maksadıyla yapıldığını bilmek demektir (Şenyapılı 2009: 300; Livaneli 2002:5). Sözlük anlamı ağırlama olan *temcit* kelimesinin sahura bir türlü

kalkamayan erkeklerin önüne sürekli ısıtılarak konulduğu için pilava isnat edilmesi dışında söz konusu kelimenin sabah ezanından önceki bir zamanda Allah'ın büyüklüğünü dile getiren makamı ilahilerin diğer adı olduğu da malumdur (Şenyapılı 2009:300).

Dil etnografisi üzerine yapılan çalışmalar, dilbilimsel folklorla ilgilidir ve halk inanışlarının, gelenek ve göreneğin ardındaki prensipleri sorgulamaktadır.

Dilbilimsel folklor uzmanları dile ve söylem çözümlemelerine bağlı kültürel davranışları ve kalıpları psikolojinin ve sosyolojinin imkânlarıyla değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Bu bağlamda dil ideolojisi ve felsefesi hakkında yapılan son çalışmalar doğrudan folklor ve kültürle bağlantılı görünmektedir. Hem dilbilimsel folklor hem de dil ideolojisi ve felsefesine bu türden yaklaşımların entelektüel derinliği, türlü kaynaktan türlü veri ile gerçekleştirilen çalışmalarda ele alınmış ve dilin zenginliğine ışık tutan hususlar incelenmiştir. Nitekim Hymes'in da belirttiği gibi; *"Toplumun kendi dilbilimsel repertuar ve konuşma ile ilgili teorileri göz önüne alındığında (ki herhangi ciddi bir etnografik açıklamada bu yapılmalıdır), meseleler çok daha karmaşık ve ilginç bir hâl almaktadır."* (Hymes 1972: 39).

Dilbilimsel folklor, dilin gizil yapısal bilgisinden yola çıkılarak ortaya konan bazı davranış modellerinden de söz etmektedir. Bu şekilde deyimlere, atasözlerine, halk terminolojisine ve tanımlamalarına ait derlemeleri önemsemektedir. Bireyin dil kazanımında ve konuşma biçiminde yaş, cinsiyet, eğitim, meslek, ağız-lehçe gibi farklılıkların yanı sıra halk anlatımlarının ve halkın dili kullanma bi-

çimlerinin de etkili olduğunu gösteren dilbilimsel folklor araştırmaları, genel geçer ifade biçimlerinin ve özel kullarımların (argo, jargon, deyim, atasözü vb.) varlık sebeplerini sorgulamaktadır.

Preston (2006); şayet dilbiliminde alelade bir konuşmacının üstdil anlayışının gelişmesi için bir imkân yaratılırsa, dilin aradığımız fakat tam olarak bulamadığımız özgün bir tanımlamasına ulaşmanın mümkün olabileceğini savunmaktadır. Bu şekilde birden daha fazla yol deneyerek bilimi insanî ihtiyaçlara daha etkili çözümler üreten bir araç hâline getirmeyi başabiliriz.

### Sonuç

Dilbilimsel Folklor, halkın dille ilgili düşüncelerini lehçebilim, sosyolinguistik vb. cephelerden sorgulayan bilişsel bir kültür bilimidir. Bu bağlamda dilbilimsel folklorun dört cephesi vardır. Bunlar; genel dilbilim, sosyal psikoloji, sosyolinguistik ve etnografik araştırmalar. Dilbilimsel folklor lehçebilim alanında önemli ve kapsamlı bir giriş sunmakta ve bir dille ilgili araştırma yapanların ilgi odağında olması gereken ciddi kültür okumaları sunmaktadır. Bu sayede uygulamalı dilbilim ve folklor çalışmalarında halkın dille ilgili görüşlerini geleneksel olarak soyutlama yöntemini kullanan dilbilimcinin aksine somut verilerle izah etmeye çalışmaktadır.

Son olarak halkın dille ilgili yorumlarının ve dilbilimsel folklor unsurları hakkında çalışmak, en azından dört nedenden ötürü tavsiye edilebilir:

i. Öncelikle, bu çalışmalar kültür araştırmaları açısından önemlidir. Örneğin; etnobotanik çalışan çalıştığı kültür alanında bitkilerin adlandırılma biçimlerini ve bunların kullanım-

larıyla ilgili inançları öğrenmelidir. Dilbilimsel folklor araştırmaları, dilin kültürel bir araç olarak daha iyi anlaşılması hedefine bu sayede katkıda bulunmaktadır (Preston 2006: 526-531; Preston 1994:285).

ii. İkincisi, sağlık, eğitim gibi alanlardaki sorunlara çözümler sunmak isteyen biri ancak ve ancak dilbilimin ve folklorun imkânlarını kullanarak geniş kitlelere ulaşabileceğini bilmelidir. Sahada “şeker”in diyabet için kullanılan yerel terim olduğunu bilmeyen bir doktor düşünün. İşte somut bir dilbilimsel folklor örneği... Bir diğer taraftan dilbilimsel folkloru göz ardı etmek; iletişim odaklı modern ve daha çok işlevsel bir dil eğitimi programını görmezden gelmek demektir (Preston 2006: 526-531).

iii. Üçüncüsü; dil farklılıkları dilin yapısına dair ipuçları sunabilir (Preston 2006: 526-531). Bu bağlamda dilbilimsel folklor uzmanları bir bölgede aynı dili konuşan grupların belli bazı sesleri baskın şekilde kullanmalarını ve bu tutumlarının sebepleri incelemektedir.

iv. Dördüncüsü dilbilimsel folklor araştırmacıları halk inançlarını dilin yapı unsurlarını belirlemede yardımcı unsur olarak görür (Preston 2006: 526-531). Bu durum aynı zamanda dilin doğuşu ve tarihî seyri boyunca kazanımları ile kayıplarını tespit etme aşamasında dil teorilerinden bahseden halk inanışlarının önemini arttırmaktadır.

#### KAYNAK KİŞİLER

“Aksan Farklılıkları” Derleme Tarihi: 24-27 Eylül 2015, 22-25 Mayıs 2017).

K.K.1- (B. Alumur, 36, Sekreter, Lise, Kars).

K.K.2- (A. Saluk, 30, Öğretmen, Üniversite Mezunlu, Kırıkkale).

K.K.3- (T. Orhan, 32, Öğretmen, Üniversite Mezunlu, Rize).

K.K.4- (A. Alumur, 52, Terzi, Lise, Kars).

K.K.5- (P. Saluk, 59, Emekli, Lise, Kırıkkale).

#### KAYNAKÇA

Başkan, Özcan. Bildirişim İnsan-Dili ve Ötesi. İstanbul: Multilingual, 2003.

Bayrav, Süheylâ. Yapısal Dilbilimi. İstanbul: Multilingual, 1998.

Jackendoff, Ray. Foundations of Language. London: Oxford University Press, 2003.

König, Güray. “Toplum Dilbilimin Tarihsel Dilbilime Katkıları”. H.Ü. Ed. Fak. Dergisi Cilt 3 Sayı 2 (1985): 33-42.

Livaneli, Zülfü. “Temcit Pilavı” (3 Ekim 2002). Vatan, 5.

Niedzielski, N./Preston, D. Folk Linguistics. Berlin: Mouton de Gruyter, 2003.

Preston, D. “Talking Black and Talking White”. Old English and New (New York: Garland) (1992): 327-355.

Preston, D. “The Uses of Folk Linguistics”. International Journal of Applied Linguistics Vol. 3 Issue 2 (1993): 181-259.

Preston, D. “Content-Oriented Discourse Analysis And Folk Linguistics”. Language Sciences Vol. 16 No. 2 (1994): 285-331.

Preston, D. “Folk Linguistics”. The Encyclopedia of Language And Linguistics (Oxford: Elsevier) 9 (2006): 521-532.

Şenyapılı, Önder. Her Sözcüğün Bir Öyküsü Var. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2009.

Sibata, Takesi. “Sociolinguistics in Japanese Contexts”. Consciousness of Language Norms (Mouton de Gruyter) (1971): 371-377.

Silverstein, M. Sociolinguistics Working Paper: The Limits of Awareness. Austin: Southwest Educational Development Laboratory, 1981.

Smeltzer, L./Werbel, J. “Gender Differences in Managerial Communication: Fact or Folk linguistics?”. Journal of Business Communication 23 (April 1986): 41-50.

Labov, W. “Georgetown Monographs on Language and Linguistics”. The Logic of Nonstandard English (Georgetown University Press) 22 (1969): 1- 44.

“Avrupa Yakası Selin” (Sosyetik Kız Ağzına Örnekler), [https://tr..wikiquote.org/wiki/Avrupa\\_YakasıSelin](https://tr..wikiquote.org/wiki/Avrupa_YakasıSelin), 08.12.2015.

Yerguz, İsmail. “İkinci Baskıya Önsöz”. Yapısal Dilbilimi (Süheylâ Bayrav). İstanbul: Multilingual, 1998.